

„JAKO GHETTO – TY UBLÍŽÍŠ MNĚ, JÁ UBLÍŽÍM TOBĚ.“

Bezpečnost a pouliční násilí v sociálně vyloučené lokalitě*

Václav Walach & Ondřej Císař

Fakulta sociálních studií MU Brno

“Like the Ghetto – You Hurt Me, I Hurt You.” Security and Street Violence in a Socially Excluded Locality

Abstract: This paper empirically examines the meaning of security within a socially excluded locality. Drawing on critical security studies and cultural criminology, ethnographic research was conducted to make sense of security from the perspective of the excluded. We provide an account of the dominant security narrative identified in the investigated discourse, where street violence is recognized as the most serious threat to the well-being of a local population. Violence is understood both as a means of satisfying drug addiction and as a mechanism of creating 'respect'. The interpretation is further analyzed through a framework inspired by the thought of Pierre Bourdieu, utilizing the concepts of street culture field, street capital, and street habitus. In the conclusion of the article, we claim that street violence is not the manifestation of the Roma ethnicity, as some put it, but that it should be approached as a symptom of social marginalization instead.

Keywords: *security; critical security studies; cultural criminology; social exclusion; street culture*

* Tento text byl zpracován v rámci projektu specifického výzkumu katedry politologie FSS MU „Volby, politické strany a prosazování zájmů“ (kód MUNI/A/0742/2012). Poděkování náleží všem recenzentům, kteří svými cennými připomínkami pomohli přivést článek do dnešní podoby. Zároveň chceme poděkovat všem dalším, kdo naši argumentaci podrobili přísnému přezkoumání, zejména jistě účastníci našeho výzkumu, jež obětovala svůj volný čas, aby nám poskytla důležitou zpětnou vazbu týkající se námi vyvozených závěrů.

Chudinské městské čtvrti, ať už jsou nazývány ghety, banlieues, slumy, znevýhodněnými sousedstvími, sociálně vyloučenými anebo problémovými lokalitami, bývají zpravidla stigmatizovány jako místa zločinu a nebezpečí (Wacquant 2008). Český kontext se v tomto ohledu nijak zvlášť neliší; zdejší veřejnost má rovněž tendenci považovat jejich obyvatele především za své „bezpečnostní riziko“ (GAC 2008: 25). Bezpečnostní problematika vyloučených lokalit nicméně představuje mnohem komplexnější fenomén, jak na to poukázaly dosud provedené kriminologické výzkumy. Nejen že jsou vyloučení často také oběťmi zločinu ze strany svých sousedů i pachatelů žijících vně lokality, ale oproti těm nevyloučeným mají nadto ztížený přístup k vymáhání spravedlnosti pověřenými orgány státního aparátu (MV ČR 2008: 11–13; Vaňková 2008).

Výzkum, který by se primárně zaměřoval na vnímání bezpečnosti z pohledu obyvatel místních vyloučených lokalit, však zatím chyběl, a to navzdory značnému množství studií věnujících se různorodým aspektům sociální exkluze (srov. Brož et al. 2007; GAC 2006; Grygar – Stöckelová 2007; Hůle 2008; Kašparová et al. 2008; Radostný – Bolf 2005; Růžička 2006; Socioklub 2009; Sýkora – Temelová 2005; Šimíková – Vašečka 2004; Topinka – Janoušková 2009; Tošner et al. 2010 aj.). Akademická obec tak poněkud zaostala za veřejným děním, kdy se problematika sociálního vyloučení rámuje převážně jako bezpečnostní téma. V tomto článku se pokusíme daný deficit alespoň zčásti kompenzovat a představit závěry z našeho terénního výzkumu vedeného otázkou: Jaké významy přikládají své bezpečnosti obyvatelé sociálně vyloučené lokality?

Při vymezování objektu výzkumu a způsobu jeho studia jsme vycházeli z kritických bezpečnostních studií a kulturní kriminologie. Pokud hovoříme o bezpečnosti, máme tím na mysli systém tří definičních prvků: hrozbu, ohrožované a snahu vyhnout se tomuto ohrožování (Booth 2007: 100). Stanovená výzkumná otázka proto musí být chápána jako sada výzkumných otázek postihujících každou součást této trojice: Jak vyloučení konstruuji hrozby v prostoru vyloučené lokality? Jaké kolektivní identity považují za ohrožené? Jaké preventivní strategie přijímají, aby snížili riziko případné újmy? Odpovědi na tyto otázky jsme se pokusili přinést v rámci našeho zkoumání.

Analýzou datového korpusu vytvořeného pomocí hloubkových rozhovorů a zúčastněného pozorování byl identifikován dominantní bezpečnostní narativ, kde jako nejzávažněji pocíťovaný typ ohrožení figurovalo pouliční násilí, respektive riziko tělesné újmy ve veřejném prostoru. V tomto narativu se vyskytují dvě odlišná pojetí účelnosti tohoto násilí. Převážně je vysvětlováno ve smyslu uspokojování drogové závislosti, méně často pak má povahu prostředku získávání

uznání v místním společenství. Toto rozlišení je ovšem třeba vnímat jako primárně analytické, neboť empiricky se motivace k násilí mohou doplňovat.

Pouliční násilí bylo dále analyzováno s využitím konceptů pole kultury ulice, pouličního kapitálu a pouličního habitu umožňujících pochopit tento fenomén v perspektivě sociálního systému organizujícího pouliční interakce, v němž se násilí podílí na organizaci sociálních hierarchií (Sandberg 2008). Právě tuto specifickou logiku násilných interakcí, řídicí se pravidlem „oko za oko, zub za zub“ (Anderson 2000), měl na mysli respondent citovaný v názvu článku. Svě bydliště připodobnil ke ghettu z důvodu výskytu násilí jakožto normy diferencující dotyčnou lokalitu oproti jiným místům, kde předtím pobýval, a ovlivňující utváření místních vztahů nadřazenosti a podřízenosti. Z tohoto hlediska je předkládaná bezpečnostní analýza zároveň příspěvkem ke studiu kultury ulice v českém prostředí.

Co se struktury článku týče, nejprve budou představena teoretická a metodologická východiska provedeného bezpečnostního výzkumu, kde je koncept bezpečnosti jednak zarámován do diskurzu emancipace, jednak „operacionalizován“ po vzoru kulturní kriminologie coby „kreativní konstrukt“ (Hayward – Young 2004: 259) lidského jednání. Poté bude nastíněna historie zkoumání kultury ulice a přiblížen obsah její bourdieuvské rekonceptualizace, k níž se náš přístup hlásí. A jakmile bude dále popsána realizace vlastního výzkumu, přejdeme k popisu a analýze bezpečnostního narativu identifikovaného ve studovaném diskurzu.

Osvětlením způsobů, jakými obyvatelé vyloučených lokalit interpretují svou bezpečnostní situaci, chceme přispět k porozumění dané problematiky z *emické* perspektivy, tj. z perspektivy těch, jichž se bezprostředně týká, a vytvořit tak teoretické vědění, jež vychází z podrobné znalosti zkoumaného prostředí a reflexe zahraničního vědeckého poznání.

Teoreticko-metodologická východiska bezpečnostního výzkumu

Při vymezení výzkumného objektu jsme vycházeli z kritických bezpečnostních studií a kulturní kriminologie. V kritické perspektivě je bezpečností míněna pozitivní hodnota vyjádřená lidskými právy. Na rozdíl od tradičního přístupu tudíž tento koncept nepojmáme jako otázku vojenské moci státu v mezinárodním prostředí, nýbrž jako záležitost emancipace, v jejímž ohnisku se nachází člověk a jeho potřeby (Williams 2008). Přitom platí, že čím více je život jednotlivce limitovaný přítomností hrozeb, tím méně má prostoru pro svobodné rozhodování. Jinými

slovy, bezpečnost jakožto emancipaci lze definovat jako „osvobození lidí ... od kontingentního i strukturálního útlaku, jež brání v uskutečňování toho, pro co se svobodně rozhodli, a to v souladu se svobodami druhých“ (Booth 2007: 112).

Sama bezpečnost má dle standardní slovníkové definice význam „absence hrozeb“ (Booth 1991: 319). To, jak již bylo řečeno, implikuje podle Boothe tři věci: za prvé je předpokládána existence referenčního objektu, tj. jednotlivců či skupin, o jejichž bezpečnost se jedná. Za druhé to je kategorie hrozby relevantní pro referenční objekt. Konečně posledním definičním prvkem bezpečnosti je touha předcházet škodlivým důsledkům jistých hrozeb. Emancipační rozměr se inspirovuje v ideji imanentní kritiky. Ta označuje jak „představu, že ... ve všech situacích existuje určitý nenaplněný potenciál možnosti lepšího života“ (Booth 2007: 250), tak samu metodu realizování tohoto potenciálu. Počátečním bodem bezpečnostního výzkumu vedeného tímto principem jsou „skuteční lidé na skutečných místech“ (Wyn Jones 1996: 214); ne jakýsi předem daný ideální stav, jehož má být dosaženo, ale konkrétní „zkušenosti, představy, analýzy a obavy těch, kdo žijí s nebezpečím,“ (Booth 2007: 98) jsou tím, čím výzkum bezpečnosti začíná.

Kritická bezpečnostní studia nabízela pouze málo praktických vodítek ke zkoumání subjektivních interpretací bezpečnosti. Za tímto účelem jsme využili poznatků kulturní kriminologie. Její představitelé zacházejí se zločinem jako s „expresivní lidskou aktivitou“ (Ferrell et al. 2008: 2), jejíž specifický význam vyvstává z určitého kontextu – ze vzájemně působících systémů interpretovaných znaků, jež nazýváme kulturou (Geertz 1973). Bezpečnost tedy chápeme jako součást „pavučiny významů“ (ibid.: 5), kterou si významotvorní aktéři upředli a ve které jsou sami zavěšeni. Významy bezpečnosti se provizorně ustanovují za přičinění rozmanitých aktérů. Nejen vyloučení, ale také nositelé sociální kontroly, politici, média, širší veřejnost a samozřejmě sociální vědci produkují interpretace, v čemž se pochopitelně promítají nerovné mocenské vztahy. Některé z interpretací jsou sdíleny více a mají větší vliv na veřejné dění než jiné (Ferrell 2009).

Stejně jako jsou proměnlivé kulturní významy, tak i vlastní výzkumný proces musí být nutně neúplný a nedokonalý. Tato metodologická premisa je ztělesněna v konceptu kriminologického *verstehen*, jež staví na weberovském interpretativním porozumění a empatické participaci vědce na zkoumané realitě (Ferrell 2004). Výzkumník usiluje o dočasné splynutí s vybraným kulturním milieu, o zbourání epistemických hierarchií a sociálních bariér mezi studujícím a studovaným. Jeho vlastní zkušenosti a emoce slouží jako „okna ... do kolektivních zkušeností a porozumění zúčastněných“ (Ferrell 1999: 400).

Vzhledem ke stěžejnímu postavení výzkumníka ve výzkumném procesu se jako nejvhodnější k naplnění stanoveného cíle jevil etnografický přístup. Noaks a Wincup charakterizují etnografii jako dlouhodobé studium lidí v jejich přirozeném prostředí za účelem vyjevení jejich komplexního sociálního světa, popisu jejich každodenních aktivit a jim přisuzovaných významů (Noaks – Wincup 2004: 93). Konstrukce dat probíhá pomocí zúčastněného pozorování, hloubkových rozhovorů a analýzy dokumentů, tedy technik, jež se aplikují při odkrývání různých a mnohdy rozporuplných vrstev sociální reality. Etnografické výstupy jsou vždy parciální, selektivní, ba autobiografické, což je dáno nejen povahou dat, ale především osobou výzkumníka (Brewer 2000: 24–25).

K rigoróznějšímu přetavení získaných dat do teoretického vědění jsme využili procedury zakotvené teorie (Charmaz 2006). Zakotvenou teorii jsme využívali jako „flexibilní a versatilní techniku analýzy dat“ (Timmermans – Tavory 2007: 495), kterou jsme pojali podstatně volněji, než je běžné v přístupech svázaných s jejími zakladateli (Glaser – Strauss 1967). Především jsme se rozešli s „epistemologickou pohádkou“ (Wacquant 2002: 1481), podle níž vstupuje výzkumník do terénu jako *tabula rasa* a v interakci s daty zcela ignoruje své dosavadní teoretické znalosti, neboť se zcela ztotožňujeme s tvrzením, že „dobrá etnografie se řídí teorií“ (Wilson – Chaddha 2009: 562), a konceptualizace výzkumného objektu tak empirickému bádání předchází. Jinak řečeno, zatímco etnografie byla nástrojem konstrukce dat, zakotvená teorie odpovídala „modu analýzy“ (Charmaz 2005: 507) takto získaných dat.¹

S tímto metodologickým arzenálem, kombinujícím obecnou výzkumnou perspektivu kriminologického *verstehen* s etnografickou metodou a analytickými postupy zakotvené teorie, jsme usilovali o formulaci teoretického vědění. Výzkumná logika byla ve smyslu vlastního postupu induktivní; namísto testování předem dané hypotézy jsme usilovali o vytvoření hypotézy na základě sesbíraných dat (Okely 2012: 1–25). Tento přístup považujeme za vhodný ze dvou důvodů. Již bylo řečeno, že v českém prostředí nebyly dosud provedeny žádné obdobně zaměřené výzkumy. Dále, i když mohou být poznatky ze zahraničního bádání v místním kontextu validní, tento předpoklad lze potvrdit teprve po prozkoumání a zohlednění lokálních specifik.

¹ Pro deskripci vlastních analytických procedur metody zakotvené teorie viz kapitolu Realizace výzkumu.

Kultura ulice: nástin zkoumání života na ulici

Zkoumáním našich dat ve světle zahraniční odborné literatury jsme dospěli k přesvědčení, že v případě analýzy zjištěných závěrů bude nejpřínosnější perspektiva kultury ulice. Toto hledisko vychází z bohaté historie studia života na okraji společnosti a umožňuje jeho jednotlivé atributy interpretovat s různými analytickými koncepty. V naší studii jsme se přihlásili k bourdieuvskému rámci, který jako své hlavní nástroje pro studium lidského jednání využívá pole, kapitál a habitus. Tento přístup nyní představíme a poté aplikujeme v rámci analýzy našich empirických poznatků.

Jen málo témat má v sociálních vědách tak dlouhou tradici jako chudinské čtvrti moderních velkoměst ve spojení se zločinem (Oberwittler 2007). Zájem o tyto „problémové lokality“ projevíli již sociologové chicagské školy v první polovině 20. století a pozornost nepřestávají poutat ani v dnešní době, kdy fungují jako průsečík nejrůznějších výzkumných témat, jako jsou sociální marginalizace, etnická diskriminace, urbánní segregace, kriminalita a vliv systému trestní justice a další (ze současných např. Koonings – Kruijt 2006; Massey – Denton 1993; Musterd et al. 2006; Newman 1999; Squires – Lea 2012; Venkatesh 2008, 2006, 2002; Vigil 2003; Wacquant 2009, 2008, 1999; Wilson 1987). V rámci jejich studia postupně krystalizovala svébytná analytická perspektiva, jež pro vysvětlení specifických forem jednání, včetně té násilné či kriminální, používá koncept kultury ulice.

Popisem života na okraji společnosti se zabývali mnozí výzkumníci na různých místech a v různém čase. Zajímali se jak o *modus vivendi* pouličních gangů (Cohen 1955; Hagedorn 1998; Keiser 1969; Padilla 1992; Thrasher 1927; Whyte 1965; Yablonsky 1966 aj.), tak o sociální organizaci marginalizovaných městských částí (např. Anderson 2000, 1990; Bourgois 2003; Shaw – McKay 1929; Suttles 1968; Vigil 2002, 1988; Wirth 1928). Mezi jednotlivými autory či jejich generacemi pochopitelně existují mnohé rozdíly, ovšem všichni se podle Sandberga (2008: 155) shodují v tom, že kultura ulice zastupuje specifický „sociální systém se svými vlastními hodnotami, pravidly a předpisy,“ kde se uplatňují jisté formy zdrojů a znalostí. Podle některých se navíc vyznačuje opozičním, potažmo kontrakulturním charakterem, jelikož vzniká v odporu k vyloučení z mainstreamové společnosti (srov. Bourgois 2003: 8).

Young (1999: 12) dává vznik kultury ulice do souvislosti se sociální marginalizací, přičemž upozorňuje na její dva konstitutivní prvky: respekt a násilí: „Všude na světě, kde mladí muži čelí zneuznání, vznikají kultury machismu, kde

se jako jeden z mála dostupných zdrojů mobilizuje fyzická síla a kde se formují gangy na obranu svého území. S odepíráním úcty dochází k vytváření subkultur založených na maskulinní síle a ‚respektu‘.“ Tento „téměř univerzální kriminologický zákon“ (ibid.) byl v nedávné době popsán v Andersonově studii filadelfského ghetta, kde respekt figuruje jako součást „kodexu ulice“, neformálního systému pravidel, který se objevuje v upadajících městských částech jako náhražka za selhávající majoritní instituce a který je založen na předpokladu osobní zodpovědnosti za vlastní bezpečnost (Anderson 2000).

Mít respekt znamená být ochráněn před možnými útoky v důsledku věrohodné hrozby odplaty. Jistým jednáním může člověk respekt nejen získat, ale také ztratit. Znalost a dodržování kodexu ulice pomáhá jednotlivcům rozpoznat hrozící nebezpečí a reagovat na něj takovým způsobem, který jej má odvrátit. I když k násilí inklinuje pouze velmi malá část populace ghetta, jednání jejich příslušníků dokáže přetvořit místní normy a regulace natolik, že jsou určité sebeobrané kroky nuceni podnikat i ti ostatní. Toto vědění již dříve nazval autor „pouličním vzděláním“ (Anderson 1990). Andersonovy etnografie zaznamenaly značný ohlas nejen v americkém, ale také v evropském kontextu, kde byly popsány podobné vzorce jednání a motivů ve Velké Británii a Norsku (srov. Brookman et al. 2011; Gunter 2008; Sandberg – Pedersen 2009).

Sandberg (2008) doporučuje pojímat kulturu ulice jako na širším sociálním prostoru relativně nezávislé pole, jež je strukturováno vlastním systémem distribuce forem kapitálu. Pole je „struktura objektivních vztahů mezi pozicemi, které v něm zaujímají jednotlivci či skupiny konkurující si v úsilí o legitimitu,“ které se „řídí svými vlastními zákony fungování a transformace“ a které mají za cíl strukturu pole, respektive rozložení sil buď zachovat, anebo transformovat (Bourdieu 2010: 282 cit. dle Růžička – Vašát 2011: 130). Kultura ulice představuje alternativní fórum pro získávání lidské důstojnosti, jež je těm na dně společenského žebříčku upírána, a jako taková k tomu disponuje vlastními zdroji a možnostmi jejich využití.

V kultuře ulice je těmito zdroji a možnostmi pouliční kapitál. Pozice aktéra v poli je určována sumou kapitálu, jež zakládá diferenci sociálních vztahů uvnitř pole a tak definuje mocenské pozice na něm participujících jednotlivců a jejich hierarchii. Mezi základní formy kapitálu patří kulturní kapitál. Ten odpovídá získanému souhrnu znalostí a dovedností zhodnotitelných v jistém poli a jeho držení má symbolický význam; v konečném důsledku totiž kulturní kapitál propůjčuje svému nositeli „explicitní či praktické uznání“ (Bourdieu 1986: 46). Pouliční kapitál je kulturním kapitálem svého druhu, jenž se homologicky překrývá s výše

nastíněným konceptem respektu, a na určení jeho hodnoty se zásadní měrou podílí násilí. Čím více má dotyčný jedinec pověst k násilí odhodlaného a fyzicky zdatného jedince, tím více mu náleží uznání, které jej chrání před možnými útoky.

Pokud je člověk dlouhodobě vystaven působení kultury ulice, dochází ke vzniku specifického pouličního habitu. Habitus můžeme definovat jako systém dispozic a inklinací k jistému jednání, jako jakýsi návod na řešení všemožných problémů, který je založen na minulých zkušenostech jedince a který je „usazen“ v jeho těle ve formě schémat vnímání, myšlení a jednání (Bourdieu – Wacquant 1992: 16). Habitus vzniká působením objektivních struktur a *de facto* tak vyjadřuje pozici, z níž jedinec vnímá svět. Jeho mentální struktury se přizpůsobují sociálním strukturám a *vice versa*, vztah mezi polem a habitem je tudíž dialektický. Pouliční habitus lze chápat jako „včlenění“ kultury ulice do lidského těla. Obojí je produkováno specifickými socioekonomickými strukturami a reprodukováno jednáním, které udržuje a rozvíjí kulturu ulice, tj. akumulací pouličního kapitálu (Sandberg 2008: 158).

Na rozdíl od Bourdieuova kulturního kapitálu však pouliční kapitál není směnitelný za odlišnou formu kapitálu v jiném sociálním poli. Jinde může být jeho účinek významně diskvalifikující. To platí například o akademickém poli, kde řešení konfliktů nebývá záležitostí násilného souboje a kde by porušení tohoto pravidla nepochybně vedlo k přísným sankcím a nikoli k profitu jako v případě kultury ulice. Z hlediska obyvatel vyloučených lokalit jsou sankce udělovány především systémem trestní justice, kdy zejména stigmatizace plynoucí ze záznamu v trestním rejstříku dále snižuje šance v majoritní společnosti, včetně uplatnění na pracovním trhu (Sandberg 2008: 157).

Realizace výzkumu

Terénní zkoumání se uskutečnilo v lokalitě Havířov-Šumbark. V této oblasti žije přes 3500 obyvatel, počet Romů je odhadován na 1200 osob. Při jejím výběru rozhodoval oficiální status „sociálně vyloučené lokality“, kodifikovaný přítomností Agentury pro sociální začleňování v romských lokalitách. Pro výběr však svědčily i další skutečnosti. Za prvé byla lokalita vnímána Havířovany jako relativně méně bezpečná a docházelo v ní k útokům vůči zdejšímu romskému obyvatelstvu (OSV MMH 2012: 38–39; Sociotrendy 2011: 98). Za druhé se před zahájením výzkumu podařilo získat příslib zajištění přístupu mezi vyloučenou populací od místního obyvatele. V neposlední řadě ovlivnil výběr původ jednoho z autorů, jenž poblíž lokality vyrostl a nadále zde má trvalé bydliště.

Terénní výzkum využívající semistrukturované rozhovory a zúčastněné pozorování probíhal v období mezi říjnem 2010 a lednem 2013. Celkem vzniklo 34 rozhovorů v délce od 30 do 80 minut. Většinu respondentů tvořili obyvatelé lokality (25), menší počet systémoví aktéři (9). Ve skupině obyvatel byli zastoupeni lidé žijící jak v jádře lokality (viz níže) (11), tak v ostatních jejích částech (11), starousedlíci (11) a novousedlíci (11) i ti, kdo se z lokality odstěhovali (3), muži (13) a ženy (12), Romové (12) i Neromové (13), mladí do 25 let (13) a starší včetně seniorů (12), pracující (15) a nepracující (10), uživatelé pervitinu (3) a další.² Ze systémových aktérů to byli: romský poradce havířovského magistrátu, ředitel městské policie, asistentky prevence kriminality při městské policii, učitelka základní školy, zaměstnanci Armády spásy, mládežnického klubu Maják, poradenského centra Khamoro a poskytovatele bydlení RPG Byty.

Všichni respondenti byli kontaktováni buď samostatně výzkumníkem, anebo mu byli zprostředkováni některým z předchozích respondentů na způsob techniky sněhové koule. Volba obyvatel lokality byla založena na principu teoretického vzorkování, kdy jsou jednotliví respondenti vybíráni na základě kategorií a hypotéz rozvíjejících se v průběhu výzkumného procesu (Morse 2007). Výše uvedené identity byly artikulovány respondenty jako důležité pro jejich lokální chápání bezpečnosti. Pokud například byla některými účastníky označována za hrozbu romská mládež, soustředili jsme se na tento údaj také v dalších rozhovorech a ty jsme rovněž provedli se členy dotčené skupiny, abychom zjistili jejich pohled na věc. Výsledný soubor respondentů výzkumu nelze považovat ani za reprezentativní, ani za nahodilý; vychází z odlišné tradice empirického výzkumu, jejímž účelem je vyvození určitých závěrů, nikoli jejich zobecnění či určení míry platnosti pro vyloučené *en bloc*.

Zúčastněným pozorováním jsme strávili celkem 30 dní s cílem zvýšit validitu dat opatřených prostřednictvím rozhovorů.³ Jejich analýza ovlivnila do značné míry podobu pozorování v lokalitě. Například jsme se soustředili na podnik Bivoj prezentovaný jako jedno z bezpečnostně nejproblematictějších míst. Taktéž jsme se zaměřili na mládež, jejíž trávení volného času bývalo hodnoceno jako rizikové. Během pobytu v terénu byly navázány cenné kontakty, včetně *rapportu*

² Za starousedlíky považujeme ty, kdo v lokalitě žili již před rokem 2006, neboť v době výzkumu bylo právě toto období nejčastěji označováno za zlom v místních poměrech. Mladými míníme mladší 25 let. Mezi nepracující byli zařazeni také jedna studující, dvě ženy na mateřské a dva lidé pobírající důchod. Co se týče kategorie narkomanů, započítáni byli ti, kdo konzumaci sami přiznali.

³ Zúčastněné pozorování prováděl pouze jeden z autorů, nicméně množné číslo zachováváme zde i jinde v textu z důvodu zajištění koherentního výkladu.

s klíčovým informátorem výzkumu. Poznámky z pozorování čítaly 25 hustě popsaných listů formátu A5 a ve výzkumu figurovaly spíše jako doplňkový soubor dat využívaný při přípravě scénářů rozhovorů. I když zúčastněné pozorování přineslo důležitá data, rozhovory byly upřednostněny jako přiměřenější pro chápání bezpečnosti obyvateli lokality.

Analýza rozhovorů probíhala ve třech opakujících se fázích charakterizujících metodu zakotvené teorie. První koresponduje s kódováním textu. Kódování obecně zahrnuje indexování určitých fragmentů dat s cílem jejich fyzického propojení v případech, kdy se týkají významově podobné věci (Konopásek 2005). Vedle konstrukce jednotlivých kódů, jež reprezentují procesy zaznamenané v sociální realitě, to znamená formulování logických a sémantických vztahů mezi nimi, a to vše na různých rovinách abstrakce (Strauss 1987: 27–35).⁴ Každý rozhovor byl po přepsání vytištěn a analyzován ručně s využíváním okrajů pro poznámky, poté se procedura opakovala v softwaru Atlas.ti. Analýza tužkou byla otevřenější a volnější, během počítačového zpracování byl kladen důraz na zohledňování již vytvořených konceptů.

Ve druhé fázi byly poznatky z kódování sepsány a analyzovány ve výzkumné zprávě (memo). V jejím rámci jsme se zamýšleli nad identifikovanými kategoriemi, jejich obsahem a vztahy mezi nimi. Následně byly určeny další směry konstrukce dat podle principů již popsaného teoretického vzorkování tak, aby se mohly jednotlivé kategorie rozvíjet a postupně zahustit do systému kategorií a vztahů, který reflektuje vytvořená data. Takto jsme postupovali s každým rozhovorem, dokud nebylo dosaženo momentu teoretické saturace neboli situace ve vytváření teoretického vědění, kdy již další data nepřinášejí žádné zásadní informace z hlediska výzkumné otázky (Holton 2007). Výsledkem analýzy byla specifikace bezpečnostního narativu, jemuž se věnujeme v následující kapitole.

Empirická sekce: interpretace pouličního násilí ve vyloučené lokalitě

Zkoumaná lokalita je Havířovany vnímána jako nebezpečné místo, kde je „na každém kroku násilí, drogy, alkohol a agresivita“ a kde „dochází k sociálnímu napětí ... mezi majoritou a romským obyvatelstvem“ (Sociotrendy 2011: 98, 64).

⁴ Například kódy „násilné jednání“, „kradení“ a „loupení“ tvořily v naší analýze podkategorii „nebezpečného jednání“. „Nebezpečné jednání“ se zase vztahovalo k „pocitování ohrožení“ a jako takové odpovídalo kódu nižšího řádu ve vztahu k „ohrožování“.

Za zvláště rizikovou je považována oblast mezi ulicemi Jarošovou, Obránců míru, Dukelskou a Šenovskou, jež je asi ze 70 % obývána Romy (OSV MMH 2012: 38–39). V tomto takzvaném „jádrě vyloučené lokality“ jsou zaznamenávány „časté konflikty z důvodu rozdílného životního stylu“ mezi romskými obyvateli lokality a těmi ostatními a zároveň také mezi „starousedlými Romy“ a „Romy nově přicházejícími“, kteří si takto údajně chtějí vydobýt společenské uznání (Agentura 2011: 9; srov. OSV MMH 2009).

Jako nejpalčivěji pocítované ohrožení v lokalitě bylo zpravidla uváděno pouliční násilí. To můžeme v Bourgoisově typologii násilí (Bourgois 2001: 8) charakterizovat jako typ každodenního násilí, který označuje „běžné praktiky a projevy násilí na sociální mikroúrovni,“ totiž násilí „interpersonální, domácí a delikventní“. Autor jej vymezuje oproti politickému, strukturálnímu a symbolickému násilí, aby zvýraznil význam rutinní mezilidské agrese pro žitou zkušenost chudých po celém světě. Našimi respondenty bylo pouliční násilí často interpretováno jako jeden ze způsobů komunikace, který je v lokalitě normou. Jeho označením za normu máme na mysli to, že je do jisté míry legitimizováno jako adekvátní nástroj řešení konfliktů. Následující úryvek, pocházející z rozhovoru se zaměstnankyní místní večerky, výše řečené ilustruje:

Lidi jsou tady prostě takoví víc emotivnější, vznětliví jsou. Když se jim něco nelíbí, tak hned: „Pojď na férovku, nebudeme si o tom povídat.“ Jako může se stát, ale myslím, že méně často. Já sama jsem taky taková, že když mě něco vytočí, tak zařvu. Někdy to klidně nejde. Když mi do obchodu přijde někdo ožralý a tvrdí mi tam nesmysly nebo je nějak drzý, tak nemůžu slušně. Někdy to prostě nejde. Řeknu třikrát slušně: „odejděte“ a nic, tak nenechám si tam nadávat.

Vysvětlování přítomnosti násilí v lokalitě údajně emotivnějšími predispozicemi jejich obyvatel bylo v analyzovaných rozhovorech velmi časté. Setkali jsme se s ním i u samotných útočníků, již své agresivní jednání takto ospravedlňovali. Vyjednávání konfliktů se nepochybně vyznačuje silnými emocemi majícími na lidské jednání vliv. Onen racionální aspekt, o němž se v citovaném úryvku mluví, však není o nic méně důležitý. Respondentka prezentuje násilí zároveň jako přiměřenou, ačkoli vynucenou reakci na agresivní jednání, protože je považována za efektivní. V pojednávaném kontextu tak násilí může být výsledkem ani ne tak iracionálních pohnutek, jako spíše racionální úvahy – výsledkem adaptace jednotlivce na kulturní vzorce vyloučené lokality (srov. Mazel 2006).

Za strůjce pouličního násilí jsou respondenty souhrnně označováni nově přistěhovalí mladí Romové, s nimiž se údajně vyrovnávají jak příslušníci majority, tak starousedlé minority. V lokalitě dlouhodobě žijící respondent, jenž sám čelil napadení při jednom sousedském sporu, upřesňuje nejen charakteristiku typických pachatelů, ale také zasazuje tyto konflikty do širšího kontextu demografického vývoje lokality:

Tady bydlení je odporné, absolutně. Chceme se odstěhovat odtud, protože bitky, přepadávání, to je tady na denním pořádku. Starousedlíci jsou v pohodě. Když si dá někdo z nich přes držku, tak si dají, ale to neberu jako bitku, to je prostě jenom vyměnění názorů. Ti vyfetovanci, to je největší problém, a to říkají i sami ti Romové, ti starousedlíci. To je tak pět šest roků, co se to tu změnilo k nepoznání, co se tu sem začali stěhovat ti mladoši, co sem začaly lézt fety.

Tento úryvek výstižně ilustruje převládající vysvětlení symbolického úpadku lokality. Kolem roku 2006 byl v lokalitě zaznamenán přírůstek „problémového“ romského obyvatelstva. Se zvyšujícím se počtem romských rodin, jež zde v menším počtu žily dlouho před rokem 1989, začínaly narůstat problémy spojené se znečišťováním veřejného prostranství, rušením nočního klidu, nezřízeným užíváním alkoholu a drog, krádežemi a verbálními i brachiálními střety. Přestože vnímání pocitu bezpečí v lokalitě nejspíše ovlivnily všechny tyto skutečnosti, největší obavy byly vyjadřovány ve spojitosti s loupežemi orientovanými na uspokojení drogové závislosti a typicky páchanými mladými Romy, již se do lokality nedávno přistěhovali.⁵

Ač je tato interpretace široce sdílena neromskými i romskými respondenty, téměř všechny její aspekty lze prostřednictvím získaných dat zpochybnit. Podle některých respondentů byly popisované fenomény přítomny již před rokem 2006, a tudíž nejsou výhradní doménou novousedlíků. Taktéž neplatí, že všechny konflikty se týkají výlučně drog a narkomanie. V neposlední řadě je třeba problematizovat představu mladých romských mužů jako výlučných pachatelů trestné činnosti. Profil pachatelů je podle našich zjištění mnohem pestřejší. Řadí se sem jak

⁵ Míra migrace je v lokalitě poměrně vysoká, mezi lety 2005 a 2010 se počet Romů zvýšil dle expertních odhadů o 400 (Kvasnička 2010: 64). Romové migrují do lokality jak z jiných moravských měst, tak ze Slovenska a zmiňována byla také migrace z lokality do vězení a zpět. Především romští respondenti udávali tento fakt jako zásadní. Podle nich bývají pachatelé trestné činnosti často recidivisté a stav lokality se mění v závislosti na tom, zda se nacházejí v lokalitě, anebo za mřížemi. Ze strany policie pak bylo poukazováno na to, že se mezi pachatelé vyskytují lidé příjíždějící do lokality z okolních měst.

romské ženy a dívky, tak neromští muži a ženy v různém věku, různé délky života v lokalitě i různého bydliště. A obdobně ne všichni nově přistěhovalí Romové jsou respondenty vnímání jako problémoví.

Navzdory těmto výhradám je nicméně vnímání lokality jako místa, kde jsou nově přistěhovalí mladí Romové nositeli hrozby loupežného přepadení, součástí běžné kulturní výbavy obyvatel lokality a tato znalost ovlivňuje jejich bezpečnostní očekávání. Názorně to ukazuje citace z rozhovoru s respondentkou žijící v lokalitě od narození:

Z těch starších, prostě ti nic, ti se starají o své věci. Ale mladí tě třeba zastaví, jestli máš dvacku, dej mi cigo a takové to jako... Většinou řeknu, že nemám. Když jdu a kouřím, tak jim dám třeba jednu, ale jako držím si tašku. Nebo mě zastaví, jestli nemám oheň, tak už mám ten výcvik, že všechno si držím pevně u sebe. Někteří jsou takoví hajzlíci.

„Mít výcvik“ odpovídá pocítování nebezpečí v lokalitě a zaujímání rozmanitých strategií majících předejít nechtěným důsledkům. Někteří se pobytu ve venkovních prostorech zcela vyhýbají. Pokud se z lokality neodstěhují, jak to většinou zamýšlejí a někteří to již udělali, opevňují se ve svých domovech. V tomto ohledu je nejčastěji využívaným prostředkem udržování zamčených domovních dveří. Pakliže se musejí pohybovat venku, údajně se přepravují vlastními automobily anebo vozy taxi služeb, mohou-li si to dovolit. Další strategií je vzájemné doprovázení se. Zvláště po setmění je doporučováno vyhýbat se rizikovým místům, jako jsou málo frekventovaná a nepřehledná místa či jádro vyloučené lokality. Opakovaně nám rovněž bylo demonstrováno vlastnictví různých obranných artiklů, především pepřových sprejů, boxerů a velkých psů.

Výše řečené platí jak pro romské, tak neromské respondenty. Na rozdíl od posledně jmenovaných ti první jako hrozbu uváděli ještě politické násilí. Romové opakovaně čelili pro svou etnickou identitu útokům ultrapravicových aktivistů a/nebo fotbalových chuligánů přicházejících do lokality zvenčí. I když tyto události nepochybně ovlivnily jejich vnímání bezpečnosti, romští respondenti zajímavě kladli důraz spíše na konflikty mezi obyvateli lokality. Preferenci tohoto typu konfliktu vysvětlovali někteří nahodilou a nepředvídatelnou povahou organizovaného etnického násilí čili nemožností jej jakkoli regulovat. Jiní spíše akcentovali jeho každodenní rozměr. V době konání výzkumu měla většina romských respondentů s politickým násilím přímou zkušenost a uvědomování si možnosti viktimizace z důvodu romské etnicity podávali jako běžný rys své socializace.

Účel pouličního násilí: drogy a respekt

Převažujícím vysvětlením výskytu pouličního násilí mezi obyvateli lokality je konzumace drog (Sociotrendy 2011: 13). Drogy byly obecně zmiňovány jako faktor vzniku konfliktů řešených násilím, za hrozbu jsou však považovány především loupeže související se závislostí na pervitinu. Podle jistého respondenta se v případě *elpasa*, jak se loupežným přepadením *in vivo* říká, jedná o „telefony, peníze, stříbro, zlato, hulení, fety“ a jiné drobné věci, které lze snadno zpeněžit. Žádný respondent se osobně nestal obětí loupežného přepadení. Většina však byla s to převyprávět alespoň jednu takovou zkušenost. Následující citace odkazuje k případu, který splňuje veškeré výše uvedené atributy loupeží v lokalitě:

Kamarádku přepadli tady za garážemi, jak se jde tou houpačkou směrem na sídliště. Tam nejsou světla, to tam je takový tmavý chodník. Vracela se s kamarádem z náměstí a tam na ně skočili asi čtyři kluci, ať jim dají prachy. Nevím, jestli též už něco měli, ale byli vyloženě něčím naklepaní – nevím, co tady berou –, agresivní a toho kluka zmlátili. Zkopali ho tam. Ona, tedy aspoň mi tvrdila, jim dala stovku, ať je nechají být.

Drogy v lokalitě jsou značně rozšířené. Shodují se na tom jak obyvatelé lokality a systémoví aktéři, tak naše pozorování (Sociotrendy 2011: 92–93). Pokud pomíneme tabák a alkohol, jsou to především marihuana a pervitin, kdy ani každodenní užívání není výjimečné. Marihuana je konzumována prostřednictvím „skla“, skleněné trubičky s rozšířeným koncem, kam se látka vloží a po zapálení vtahuje do plic a kterou lze běžně zakoupit v místních trafikách. Tento způsob je ekonomičtější oproti kouření marihuanových cigaret, neboť umožňuje navodit požadovaný stav s výrazně menším množstvím látky.

Jedna dávka do skla se prodává za 50 Kč. Pervitin je užíván převážně nosem, dávku lze pořídit dokonce již od 100 Kč.⁶ Pakliže místní nedisponují požadovanými částkami, mohou se rozhodnout buď pro „složku“, kde více konzumentů spojí své peníze ke koupi vybrané látky a rozdělí se o ni, anebo ji smění za určité zboží, případně toto zboží nejprve prodají do zastavárny či někomu z místních, v obou případech obvykle výrazně pod skutečnou cenou obchodovaného artiklu, a potom za látku zaplatí. Nejčastěji se jedná o oblečení, ovšem výjimečně není ani prodávání šperků, hodinek, telefonů a jiné elektroniky, kusů nábytku aj.

⁶ Běžná cena se pohybuje kolem 1000 Kč/1g.

Co se týče ilegálních variant, jsou to vedle krádeží loupežná přepadení. Ne každý toxikoman je však zároveň lupičem, a to platí i pro užší kategorii uživatelů pervitinu. Obojí je třeba vzít v úvahu zvláště v situaci, kdy řada respondentů tvrdí, že pervitin tady mladí „berou úplně všichni“. Ať už mají pravdu, anebo ne, lze doporučit obezřetnější zacházení se vztahem mezi uživateli pervitinu a zločinností. Ostatně sami místní užívají ke kategorizaci nebezpečných jednotlivců nálepku *feták*. *Fetákem* je míněn uživatel pervitinu neschopný kontrolovat své jednání a svou drogovou závislost se může rozhodnout uspokojit právě prostřednictvím loupežného přepadení, ať už je jeho cílem obsluha některé z místních heren, anebo místní obyvatelé.

Podle druhého výkladu je násilné jednání využíváno k získání společenského statusu. Ač jsme takový výklad zaznamenali v různých věkových skupinách, nadprůměrně rozšířený byl zvláště mezi mladšími respondenty. Obecně má násilí velký význam v mytologiích místní mládeže. Historiky o nejrůznějších „bitkách“ patří do repertoáru běžně vyprávěných příběhů a schopní rváči vystupují jako jeden z dostupných typů sociálních vzorů. „Tady se hraje o respekt, tady nepocítíš kamarádství,“ charakterizoval lokalitu čtyřiadvacetiletý Rom a byla to vůbec jedna z prvních věcí, které nám v neformálním rozhovoru sdělil.

Těm, kdo v této hře o sociální uznání vyhrávají, se v lokalitě nejčastěji přezdívali *frajeři* anebo *střelci*. Příkladem *střelce* je náš informátor. Petr má v lokalitě reputaci schopného rváče. Několikrát nás náhodně potkaní obdivovatelé ujišťovali o jeho výjimečných kvalitách, na jejichž základě se těší značnému uznání. Zároveň je jeho vysoká míra pouličního kapitálu zásadně ovlivněna rodinnou příslušností. Také někteří z jeho v lokalitě žijících příbuzných jsou známí jako fyzicky zdatní jedinci, což v očích ostatních potvrdili úspěchy jak ve sportovních zápasech, tak neoficiálních fyzických konfrontacích. Vysoký pouliční kapitál zaručuje Petrovi prestiž a ochranu ve společenství seznámeném s jeho významem. Jak se sám vyjádřil: „Frajeři se s námi baví a ostatní si nic nedovolí.“

Výše řečené je v souladu s níže uvedenou výpovědí respondenta, jenž se do lokality přistěhoval společně se svou rodinou z vesnice ležící mimo Moravskoslezský kraj. Respekt je interpretován jako obrana před případnými útoky v prostředí, kde se běžně vyskytují a výrazně utvářejí zdejší sociální vztahy. Člověk může být buď jeho přímým majitelem, ovšem počítá se i známost s ním. Konzistentní se zahraničním poznáním (srov. Anderson 2000: 42, 73; Sandberg 2008: 162) je i prezentovaná logika kolektivizace násilných konfliktů, kdy schopnost mobilizovat jistý počet lidí na svou obranu spoluurčuje hodnotu pouličního kapitálu:

Připadá mi to tu jako ghetto: Ty ublížíš mně, já ublížím tobě. Tady máš party a takhle to funguje: Třeba já zbiji jednoho z party, tak na mě přijde celá parta, ale zase moje parta se zase zapojí do toho a bude boj, bitka bude. Někteří lidi mají respekt, že je tady sám a ten člověk není bouchač, ale má velkou rodinu. Taky má z něho člověk respekt, protože si řekne: „Já tě zbiji a pak přijde tvoje celá rodina.“ Však přijed' někdy v létě a uvidíš. Tady jsou úplně hromadné bitky.

S vyšším pouličním kapitálem se pojí jistá sociální očekávání. Mimo očekávanou solidaritu v případě konfliktu to je udržování příslušného statusu. Habitus *střelce* staví daného jedince do situací, kdy musí nekompromisně usměřňovat i ty projevy neúcty zdající se vnějšímu pozorovateli jako zanedbatelné (Anderson 2000: 34). Uvést lze Petrovu zkušenost z jedné pouliční ekonomické transakce, kdy byl pro svou kompetenci označen za jednoho akčního herce. Petr pohrozil dotyčnému fyzickým napadením. Ten se pokoušel hájit snižováním vážnosti svého tvrzení, ovšem Petr ho vyzval, ať mlčí, protože „má nervy“, a tím demonstroval odhodlanost naplnění své výhrůžky. Později své jednání ozřejmoval v intencích „racionální iracionality“, kdy se zdůrazňování vlastní emocionální nestability překlápá do posilování své mocenské autority a odstrašujícího účinku (Sandberg – Pedersen 2009: 125–127): „Vím dobře, co dělám. Je to třeba dělat, ať si na mě nikdo nic nezkouší. Já jsem jinačí kluk.“

Kultura ulice je v zásadě konkurenčním prostředím. *Střelec* musí počítat s výzvou, aby své postavení obhájil. Vyzyvatelské ambice může vyvolat machistické jednání, vyvinutá muskulatura či jistý styl chůze. Petřův kamarád se tak opakovaně potýkal se zpochybňováním svého statusu *střelce*, který v očích útočníků, reagujících na jeho houpaté pohyby se široce roztaženými pažemi, parodoval. Na druhé straně může vyprovokování násilného konfliktu být vyvoláno potřebou *střelce* vyrovnat se s přítomnou konkurencí. Tentokrát byl hlavním aktérem tohoto příběhu sám Petr, když vyzval jedince, který „ze sebe dělal frajera“, na místní diskotéce ke rvačce. Určité nároky jsou nicméně kladeny také na jedince, kteří statutem *střelce* neoplývají. Jeden respondent se cítil natolik ponížený nevěrou své přítelkyně s (bývalým) kamarádem, že dotyčného při jedné hádce napadl, a i když prohrával, eventuální zahanbení v očích přihlížejících jej přimělo ve rvačce pokračovat.

Akumulaci kapitálu se *in vivo* říká „dělání si jména“ (srov. Anderson 2000: 67). Toho lze dosáhnout prohlubováním pouliční kompetence, posilováním či praktikováním bojových sportů (hlavně boxu), exhibováním své údajně nekontrolovatelné násilné povahy anebo udržováním dobrých vztahů s držitelem velkého

množství daného kapitálu. Alternativou je strategické omezení kontaktu se *střelcem*, čímž se eliminuje riziko vzniku vzájemných rozepří. Takto například Petr komentoval skutečnost, že se mu někteří vyhýbají, protože „nejsou taková frajeři“ a v případném konfliktu by neobstáli a své *jméno* neuhájili. On sám naopak vyklidil pole, když byl na diskotéce v jiném městě inzultován skupinkou místních. Tyto zkušenosti odkazují na podstatný aspekt kultury ulice, kde respektování vnitřních hierarchií daného společenství může být zužitkováno k obraně jednotlivce před nepřátelským jednáním, a tak významně regulovat výskyt násilí (ibid.: 92).

Součástí hry o respekt jsou také loupežná přepadení. Násilné odebrání osobního majetku plní tutéž funkci v procesu akumulace kapitálu jako prosté fyzické napadení (Anderson 2000: 124–132; Sandberg – Pedersen 2009: 127–133). Šestnáctiletý respondent, jenž se údajně sám dopustil takového jednání, vysvětloval své pohnutky právě s ohledem na zisk uznání svých přátel, které mu oloupení jiného člověka, takzvané „podělání“, přinese. Na dotaz, proč své oběti vzal peníze, odpověděl: „Jsem byl venku s kluky, víš. Chtěl jsem se asi ukázat, víš, že něco jsem. Chtěl jsem zafrajeřit, že dokážu podělat člověka.“⁷ Máme-li se pokusit porozumět loupežím realizovaným obyvateli vyloučené lokality, potom doporučujeme zohlednit kulturu ulice jako jeden z jejich faktorů. Nejen potřeba uspokojování drogové závislosti, ale také potřeba lidské důstojnosti, společenského uznání, má z hlediska respondentů svůj význam v rámci problematiky loupeží (srov. Jacobs 2000).

Metodická poznámka: pouliční násilí jako symptom marginalizace

Stejně jako Anderson (2000: 35–65) používal pro kategorizaci obyvatel filadelfského ghetta typy „slušné rodiny“ a „pouliční rodiny“, kdy ty posledně jmenované podle něj reprodukují násilné interakce, také ve zkoumaném diskurzu lze nalézt dichotomii obdobného významu. Přidržíme-li se patrně nejčastěji užívané formy etnického rozlišování, reprezentují ji rodiny „české“ a „cigánské“. S cílem vyhnout se stejným nedostatkům, jaké Wacquant (2002) vytýkal Andersonovi v případě používání lidových kategorií namísto analytických konceptů, chceme závěrem upozornit na nedostatečnost etnicity jako výkladového kritéria při zkoumání násilí ve vyloučené lokalitě a navrhuje je nahradit dichotomií založenou na kritériu socioekonomického statusu.

⁷ Citace z neformálního rozhovoru provedeného v srpnu 2013.

Rozlišování *české* a *cigánské* identity v problematice pouličního násilí je obdobou Andersonova moralistického pojetí, neboť v diskurzu lokality *cigánství* definuje asociální chování a *vice versa*. Problém nebezpečnosti v lokalitě je místními převážně rámován jako „problém s Cigány“.⁸ Nic na tom nemění ani četné výjimky, které je zpravidla každý s to uvést, ani rozporuplné snahy některých respondentů zbavit termín *Cigán* zcela jeho etnorasového zabarvení, respektive jeho diskursivně sedimentovaného propojení etnicity s „typickým romským vzhledem“ (Moravec 2004: 156):⁹

Když někoho nařknu, že je Cigán, tak je to prostě kretén, co se neumí chovat. Já nepohlížím na nikoho tmavšího, že je Cigán. Kdo se chová slušně, tak se s ním bavím rovno-něco, nepohlížím na něj, že je něco míň, ale na ty kretény, co dělají bordel a hážou vajgly nebo neumí vychovávat děcka... To jsou všechno takové averze. Jako já nechci být rasistka, ale za tu dobu, co tady bydlím, tak asi jsem.

Podle tohoto výkladu se člověk stává „rasistou“ v situaci, kdy je vystaven negativně vnímaným praktikám příslušníků skupiny považované za jinou/cizí. I když respondentka, podobně jako jiní obyvatelé lokality, přenáší váhu z vnějších tělesných znaků na určité formy jednání, pro rozlišení *Čechů* a *Cigánů* jsou odlišné fenotypy zásadní a rozhodující. Etnorasová identita slouží jako kulturní rámec, pomocí něhož se vysvětlují určité způsoby jednání.¹⁰ To má své objektivní, tj. sociálně závazné, důsledky projevující se ve zvýšeném etnickém napětí:

To napětí tady je, z obou stran. Vyváděl tady feták. Kopal do aut, bílý, a už se tady nadávalo, jak přijeli policajti: „Jo, bílý, toho nesbalíte, kdyby to byl černý, tak ho sbalíte.“ Takže prostě je to válka bílých – černých tady. Je to tady tak vnímáno. Je fakt, že těch pár rodin bych nechala mezi bílými, určitě ne ale tolik Romů na jednom

⁸ Navzdory pravidlům českého pravopisu píšeme slovo „Cigán“ s velkým počátečním písmenem, aby byla zachována sémantická symetrie mezi oběma etnorasovými skupinami, jakou jí přisuzují naši respondenti.

⁹ Výraz etnorasový používáme po Wacquantově vzoru (2012: 4) ve smyslu „rasy“ jako popření etnicity“, kdy „rasa“ označuje kolektivní identitu spojovanou s jistým fenotypem, společným původem či některými sociokulturními charakteristikami, jež jsou *mylně* rozeznávány jako přirozené a nikoli sociálně konstruované (srov. Desmond – Emirbayer 2009).

¹⁰ Pozoruhodně toto výkladové schéma nijak nenarušuje ani vědomí respondentů, že „všichni nejsou stejní“. V takovém případě jsou ti jedinci, jejichž jednání odporuje etnorasovému schématu, zaškatalování jako výjimky či menšina.

místě. Když by tu byly jen ty rodiny, které já znám, nikomu by nevadily, slušné rodiny. Pak už je dáváme do jednoho pytle a už nás vytočí kdejaká hovadina, a to už je jedno s druhým. A tak samo oni nám.

Logika „dávání do jednoho pytle“ je akcentována také *cigánskými* účastníky výzkumu, avšak spíše z reflexivní pozice interpretující své objektivní postavení v dané společnosti. S využitím stejných diskursivních prostředků jako *čeští* sousedé se mnozí z nich ohrazovali vůči nadměrnému výskytu Romů na jednom místě. Jak to osvětlil jistý patnáctiletý chlapec, s větším počtem lidí se vždy zvyšuje šance výskytu problémových osob, jež potom u individuálně nerozlišující majority vyvolávají kolektivní antipatie vůči jeho minoritní skupině a tím dále zhoršují jeho společenské postavení, i když se sám ničeho nevhodného nedopustil. Za takových okolností se vymezování vůči nově přichozím Romům prezentuje jako racionální postup.

Druhou stranou mince etnického výkladu je opomíjení případů, kdy původcem nežádoucího jednání není *Cigán*. Co se týče pouličního násilí, můžeme uvést zaznamenaný konflikt mezi jistým *Čechem*, jenž začal agresivně vyhrožovat svému známému *Cigánovi* doprovázenému stejně profilovanou skupinou. Na jedné straně za to sklidil uznání: „Raklo se nedal.“¹¹ Na druhé straně však jeden přítomný *cigánský střelec* oznámil, že by ho za takové zacházení „sundal“ a napadenému jeho smířlivé reakce vyčítal. Vyhrožující *Čech* to později vysvětloval osobními důvody – dotýčný urážel jeho matku, jež rodně napadeného pomáhala –, a protože to navíc podepřel temperamentní sebe prezentací jako někoho, kdo nad sebou v takové situaci ztrácí kontrolu, přesvědčivě se v očích přítomných zařadil do kategorie *střelce* a získal si tím bez ohledu na svou odlišnou etnicitu respekt, a to i u zmiňovaného *střelce*.

Také další *Češi* byli uznáváni jako *střelci*. Jako příklad můžeme uvést jedince, jenž v naší přítomnosti ocenil jednoho z našich informátorů: „Tebe si vážím. Všichni ostatní mi tady lezou do prdele, protože se umím bít. Ty jediný se chováš upřímně.“ Velké uznání pak požívají vyhazovači na místní diskotéce, o jejichž schopnostech a vyhraných rvačkách kolují mezi místními legendy, od vymáhání dluhů po souboje v klecích. Podle některých respondentů to je právě jejich přítomnost, která zde ukončila dříve velmi časté rvačky. Jejich renomé *střelce* údajně spolehlivě ostatní od násilí odrazuje. Konečně zmiňme člověka, který se nám představil jako „bílý Cigán“, tzn. jako někdo, kdo je stejně nebezpečný jako

¹¹ „Raklo“ je romské označení pro neromského chlapce.

Cigáni, jak se dále prezentoval skrze příběhy o svých násilných úspěších. V souladu s dominantním pojmáním nebezpečnosti jako *problému s Cigány* zde etnicita zastupovala kategorii *střelce*. Jinak řečeno, *Čech* usiloval svou identifikací s *cigánstvím* o zajištění respektu (srov. Sandberg 2008: 161–163).

Tyto skutečnosti zdůrazňujeme, abychom upozornili na zjednodušující povahu interpretací násilí ve vyloučených lokalitách ukotvených v etnorasovém diskurzu, jež mohou nalézat oporu v empirických výzkumech. I když například Scheffel (2005: 98–101) ve své studii rozebírá stejné vzorce při řešení konfliktů a udržování systému dominance v romské osadě a poznatky o významu rodinných sítí v životech Romů (Guy 2009) mohou svádet k etnickému vysvětlování kolektivizace násilných konfliktů, analýzou našich dat jsme dospěli k závěru, že pouliční násilí ve studované lokalitě není projevem romské etnicity, nýbrž symptomem sociální marginalizace. Jak podotkl Jakoubek (2012: 49), mezi kulturou, identitou a „rasou“ neleží rovnítka a naše empirická zjištění to dokládají: kultura ulice není výlučnou doménou *Cigánů*, neboť pře o respekt se účastní i *Češi*.

Pokud jsou tedy *problémy s Cigány* výslovně asociovány s asociálním jednáním pouze *některých nově přistěhovaných Cigánů* a vyskytuje-li se násilná praxe sloužící k získání uznání v situaci, kde jsou ostatní příležitosti zásadně omezeny, u jednotlivců napříč skupinami *Čechů* a *Cigánů*, potom *cigánství* nepředstavuje věrohodné vysvětlení pouličního násilí.

V souladu s výše řečeným navrhuje ve studiu pouličního násilí ve vyloučené lokalitě přeměrovat pozornost z etnického kritéria na socioekonomické a studovat dispozice k násilí spíše s ohledem na odlišné sociální pozice ve vztahu k mainstreamové ekonomice, za jejíž indikátory považujeme především formu (ne)zaměstnanosti a vzdělání (Wacquant 2002: 1489). I mezi našimi respondenty byli zaměstnaní a nezaměstnaní, včetně příležitostně pracujících bez řádně uzavřeného pracovního poměru (práce na černo). Stejně tak existovaly rozdíly ve výši dosaženého vzdělání, od maturity přes výuční list po základní školu (včetně specializované výuky). Odlišné postoje v rovině životního stylu potom mohou být studovány ve vztahu k pozici jednotlivců v sociálním prostoru lokality, kdy kultura ulice bude spíše korelovat s nižším množstvím ekonomického a kulturního kapitálu majoritní společnosti.

Tento přístup, byť samozřejmě také zjednodušující, umožní opustit do jisté míry zavádějící explanační násilného jednání obyvatel vyloučených lokalit à la etnický konflikt, kdy dochází k přehlížení a k vnitřní diferenciaci obou etnických skupin, a pomůže orientovat další bádání empiricky slibnějším směrem. Ostatně

ne všichni obyvatelé lokality používají pro pochopení zdejší situace etnorasové schéma. Jak uvedl jeden respondent, tady „nejdou ani Romové, ale spíše lidé, co mají nějaký sociální problém“. Je to sociální marginalizace, jež pro něj byla z hlediska charakterizace lokality určující, a nikoli etnicita.

Závěr

V tomto článku jsme analyzovali diskursivní obrazy pouličního násilí v sociálně vyloučené lokalitě Havířov-Šumbark. Za tímto účelem byly nejprve představeny parametry našeho bádání a nastíněna tradice sociologického výzkumu života na okraji společnosti. Teoreticky tato studie vycházela z kritických bezpečnostních studií a kulturní kriminologie, jimiž jsme konceptuálně vymezili objekt výzkumu – bezpečnost. Čtením bezpečnostní triády hrozby, ohrožované identity a preventivních strategií skrze kulturní významy, parafrázujeme-li jednu definici kulturní kriminologie (Kane 2004: 305), jsme v metodologické perspektivě kriminologického *verstehen* a s pomocí metody etnografie a analytických procedur zakotvené teorie sestavili a prozkoumali datový korpus a závěry z našeho zkoumání bezpečnosti v lokalitě jsme následně prezentovali.

Podle identifikovaného bezpečnostního narativu představují nebezpečí (nejen) starousedlým Neromům a Romům nově přistěhovalí mladí Romové. Ti jsou spojováni s pouličním násilím, tj. zejména loupežnými přepadeními, které bylo ozřejmováno dvěma způsoby: převážně má sloužit *feťákům* k uspokojování závislosti na pervitinu, méně často je pak interpretováno jako způsob získávání uznání v prostředí studované lokality. Vůči tomu se obecně respondenti brání nejrůznějšími preventivními opatřeními, od vyhýbání se pohybu ve veřejném prostoru a opevňování se ve svých domovech přes omezení rizika cestováním automobily a vzájemným doprovázením se po pořizování si obranných artiklů, jako je pepřový sprej, boxer či pes, či zvyšování vlastní tělesné síly.

Tuto interpretaci jsme analyzovali a rozvinuli v perspektivě kultury ulice pomocí nástrojů Pierra Bourdieu a pouličního násilí, včetně loupeží, jsme zasadili do kontextu hry o respekt (sociální uznání), jež se objevuje v situaci ekonomické deprivace a sociální marginalizace a kde násilí spoluorganizuje sociální hierarchie. Konstitutivní pro kulturu ulice je kategorie respektu. Respekt zaručuje svému držiteli osobní bezpečnost pod hrozbou násilné odplaty. Jedná se o kulturní kapitál svého druhu, jehož akumulací dosahuje dotyčný společenského uznání u těch, kdo jsou seznámeni s jeho významem.

Dlouhodobé vystavení kultuře ulice, sociálnímu poli se svými specifickými hodnotami, normami a pravidly, vede k rozvoji pouličního habitusu, jenž představuje určité ztělesnění kultury ulice ve formě mentálních schémat vnímání, myšlení a jednání v lidských tělech. Pouliční habitus funguje jako určitý návod na řešení nejrůznějších problémů, včetně mezilidských konfliktů. Z toho důvodu navrhuje ve snaze o pochopení subjektivních důvodů obyvatel sociálně vyloučených lokalit pro páchání loupeží zohlednit faktor kultury ulice, kde fyzická síla figuruje jako jeden z mála dostupných zdrojů mobilizovatelných v rámci nekončícího boje o lidskou důstojnost.

V metodické poznámce jsme se vymezili vůči ztotožňování kultury ulice výhradně s nově přistěhovanými Romy, jak tomu bylo v případě situační analýzy lokality Agentury pro sociální začleňování (Sociotrendy 2011). Analýzou našich dat jsme se pokusili pojednat vztah mezi násilím a uznáním nikoli jako záležitost romské etnicity, nýbrž jako symptom sociální marginalizace. S ohledem na Wacquantovu kritiku Andersonova kodexu ulice (Wacquant 2002) doporučujeme reorientovat vědeckou pozornost na různý vztah segmentů vyloučené populace k mainstreamové ekonomice a jako jeho indikátory stanovit různé formy zaměstnanosti a nezaměstnanosti jakož i dosaženého vzdělání. Tímto pojetím, kdy inklinace k násilí koreluje s nižším socioekonomickým statutem, usilujeme o adekvátnější pochopení bezpečnostní situace ve vyloučené lokalitě.

Obecnější platnost zjištění této stati i pro ostatní vyloučené lokality musí být prověřena dalšími empirickými výzkumy. To konkrétně znamená ověřování hypotézy, podle níž má násilné jednání mezi některými obyvateli vyloučené lokality funkci běžně přijímaného řešení jistých společenských konfliktů, což nicméně koliduje s odlišnými hodnotovými preferencemi některých jejich sousedů, a rozdíly mezi těmito skupinami jsou primárně socioekonomické, nikoli etnické povahy.

Václav Walach je doktorským studentem politologie na Fakultě sociálních studií Masarykovy univerzity. Absolvoval letní školu metodologie ECPR (European Consortium for Political Research) v Lublani se zaměřením na kvalitativní výzkum a zakotvenou teorii a pracovní stáže v organizacích EGAM (European Grassroots Antiracist Movement) v Paříži a Transparency International v Praze. Odborně se věnuje otázkám bezpečnostní teorie i praxe, sociální dominance a marginalizace a takzvané romské problematice. V současné době pracuje na disertaci, ve které chce porozumět významu bezpečnosti v tuzemských sociálně vyloučených lokalitách. Kontakt: 219253@mail.muni.cz

Ondřej Císař je docentem politologie na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy. Od roku 2009 pracuje také v Sociologickém ústavu Akademie věd ČR jako šéfredaktor české edice *Sociologického časopisu/Czech Sociological Review*. Výzkumně působil na Columbia University v New Yorku a University of California v Irvine. Zabývá se především proměnami demokracie, občanskou společností a politickou mobilizací. Je autorem a spoluautorem čtyř monografií a řady domácích i zahraničních odborných statí a článků, nejnověji v časopisech *European Union Politics* a *East European Politics*. Kontakt: ondrej.cisar@ff.cuni.cz

Použitá literatura

- Agentura. 2011. *Strategický plán Lokálního partnerství Havířov*. Praha: Agentura pro sociální začleňování v romských lokalitách.
- Anderson, Elijah. 2000. *Code of the Street. Decency, Violence, and the Moral Life of the Inner City*. New York: W. W. Norton & Company.
- Anderson, Elijah. 1990. *Street Wise*. Chicago: University of Chicago Press.
- Booth, Ken. 2007. *Theory of World Security*. Cambridge: Cambridge UP.
- Booth, Ken. 1997. „Security and Self: Reflections of a Fallen Realist.“ Pp. 83–120 in Keith Krause – Michael Williams (ed.): *Critical Security Studies. Concepts and Cases*. Minneapolis: University of Minnesota Press.
- Booth, Ken. 1991. „Security and Emancipation.“ *Review of International Studies* 17, 1991, 4: 313–326.
- Bourdieu, Pierre. 2010. *Pravidla umění. Vznik a struktura literárního pole*. Brno: Host.
- Bourdieu, Pierre. 1986. „The Forms of Capital.“ Pp. 214–258 in Johan Richardson (ed.): *Handbook of Theory and Research for the Sociology of Education*. New York: Greenwood.
- Bourdieu, Pierre – Wacquant, Loïc. 1992. *An Invitation to Reflexive Sociology*. Chicago: University of Chicago Press.
- Bourgeois, Philippe. 2003. *In Search of Respect. Selling Crack in El Barrio*. Cambridge: Cambridge UP.
- Bourgeois, Philippe. 2001. „The Power of Violence in War and Peace. Post-Cold War Lessons from El Salvador.“ *Ethnography* 2, 2001, 1: 5–34.
- Brewer, John. 2000. *Ethnography*. Buckingham: Open University Press.

- Brookman, Fiona et al. 2011. „The ‚Code of the Street‘ and the Generation of Street Violence in the UK.“ *European Journal of Criminology* 8, 2011, 1: 17–31.
- Brož, Miroslav et al. 2007. *Kdo drží černého Petra? Sociální vyloučení v Liberci, Plzni a Ústí nad Labem*. Praha: Člověk v tísni.
- Cohen, Albert. 1955. *Delinquent Boys. The Culture of the Gang*. Glencoe: Free Press.
- Desmond, Matthew – Emirbayer, Mustafa. 2009. „What Is Racial Domination?“ *Du Bois Review* 6, 2009, 2: 335–355.
- Ferrell, Jeff. 2009. „Cultural Criminology.“ Pp. 219–227 in J. Mitchell Miller (ed.): *21st Century Criminology. A Reference Handbook*. Thousand Oaks: Sage.
- Ferrell, Jeff. 1999. „Cultural Criminology.“ *Annual Review of Sociology* 25, 1999: 395–418.
- Ferrell, Jeff. 2004. „Criminological Verstehen: Inside the Immediacy of Crime.“ Pp. 20–42 in Jeff Ferrell – Mark S. Hamm (eds.): *Ethnography at Edge. Crime, Deviance, and Field Research*. Boston: Northeastern UP.
- Ferrell, Jeff et al. 2008. *Cultural Criminology. An Invitation*. Thousand Oaks: Sage.
- GAC. 2008. *Sociální vyloučení Romů a česká společnost. Klíč k posílení integrační politiky obcí*. Praha: Gabal Analysis & Consulting.
- GAC. 2006. *Analýza sociálně vyloučených romských lokalit a absorpční kapacity subjektů působících v této oblasti*. Praha: Gabal Analysis & Consulting.
- Geertz, Clifford. 1973. *The Interpretation of Culture. The Selected Essays*. New York: Basic Books.
- Glaser, Barney G. – Strauss, Anselm L. 1967. *The Discovery of Grounded Theory: Strategies for Qualitative Research*. Chicago: Aldine.
- Grygar, Jakub – Stöckelová, Tereza. 2007. *Příčiny a souvislosti stěhování vsetínských Romů z pavlačového domu č.p. 1336 v říjnu 2006*. Brno: Fakulta sociálních studií MU.
- Gunter, Anthony. 2008. „Growing Up Bad. Black Youth, ‚Road‘ Culture, and Badness in an East London Neighbourhood.“ *Crime Media Culture* 4, 2008, 3: 349–366.
- Guy, Will. 2009. „Význam rodinných vazeb pro migraci českých a slovenských Romů.“ Pp. 267–285 in Marek Jakoubek – Lenka Budilová (eds.): *Cikánské skupiny a jejich sociální organizace*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury.
- Hagedorn, John M. 1998. „Gang Violence in the Postindustrial Era.“ Pp. 364–420 in Michael Tonry – Mark Moore (eds.): *Youth Violence*. Chicago: University of Chicago Press.
- Hayward, Keith – Young, Jock. 2004. „Cultural Criminology. Some Notes on the Script.“ *Theoretical Criminology* 8, 2004, 3: 259–273.
- Holton, Judith A. 2007. „The Coding Process and Its Challenges.“ Pp. 265–290 in Antony Bryant – Kathy Charmaz (eds.): *The SAGE Handbook of Grounded Theory*. Thousand Oaks: Sage.
- Hůle, Daniel. 2008. „Modely kriminality v kontextu sociálního vyloučení.“ Praha: Demografické informační centrum. Dostupné z http://www.demografie.info/?cz_detail_clanku&artclID=573 [cit. 2013–10–16].
- Charmaz, Kathy. 2006. *Constructing Grounded Theory. A Practical Guide Through Qualitative Analysis*. London: Sage.
- Charmaz, Kathy. 2005. „Grounded Theory in the 21st Century. Applications for Advancing Social Justice Studies.“ Pp. 507–536 in Norman Denzin – Yvonna Lincoln (eds.): *The SAGE Handbook of Qualitative Research*. London: Sage.

- Jacobs, Bruce. 2000. *Robbing Drug Dealers. The Social World of Streetcorner Selling*. Boston: Northeastern UP.
- Jakoubek, Marek. 2012. „Romská kriminalita – specifika, příčiny, souvislosti.“ *Anthropologia Integra* 3, 2012, 1: 39–50.
- Kane, Stephanie C. 2004. „The Unconventional Methods of Cultural Criminology.“ *Theoretical Criminology* 8, 2004, 3: 303–321.
- Kašparová, Irena et al. (eds.). 2008. *Dlouhodobý monitoring situace romských komunit v České republice. Moravské lokality*. Praha: Úřad vlády ČR.
- Keiser, Lincoln R. 1969. *The Vice Lords. Warriors of the Streets*. New York: Rinehart & Winston.
- Konopásek, Zdeněk. 2005. „Co znamená interpretovat text?“ Pp. 85–95 in Michal Miovský et al. (eds.): *Kvalitativní přístup a metody ve vědách o člověku IV*. Olomouc: Filozofická fakulta UP.
- Koonings, Kees – Kruijt, Dirk (ed.) 2006. *Fractured Cities. Social Exclusion, Urban Violence and Contested Spaces in Latin America*. London: Zed Books.
- Kvasnička, Radim. 2010. *Popis sociálně vyloučených romských lokalit v regionu Ostravska*. Ostrava: Agentura pro sociální začleňování.
- Mazel, Michal. 2006. *Výzkum kriminality v sociálně vyloučených lokalitách na Sokolovsku, Mostecku a v Ústí nad Labem a okolí*. Praha: Odbor bezpečnostní politiky Ministerstva vnitra ČR.
- Massey, Douglas S. – Denton, Nancy A. 1993. *American Apartheid. Segregation and the Making of Underclass*. Chicago: Harvard UP.
- Ministerstvo vnitra ČR. 2011. *Události ve Šluknovském výběžku*. Praha: Ministerstvo vnitra ČR.
- Ministerstvo vnitra ČR. 2008. *Strategie pro práci Policie ČR ve vztahu k menšinám (pro období let 2008–2012)*. Praha: Ministerstvo vnitra ČR.
- Moravec, Štěpán. 2004. „Sociální služby v prostředí romských společenství.“ Pp. 155–167 in Marek Jakoubek – Tomáš Hirt (eds.): *Romové. Kulturologické etudy*. Plzeň: Aleš Čeněk.
- Morse, Janice M. 2007. „Sampling in Grounded Theory.“ Pp. 229–244 in Antony Bryant – Kathy Charmaz (eds.): *The SAGE Handbook of Grounded Theory*. Thousand Oaks: Sage.
- Musterd, Sako et al. 2006. *Neighbourhoods of Poverty. Urban Social Exclusion and Integration in Comparison*. Basingstoke: Palgrave Macmillan.
- Newman, Katherine. 1999. *No Shame in My Game. The Working Poor in the Inner City*. New York: Russell Sage Foundation & Knopf.
- Noaks, Lesley – Wincup, Emma. 2004. *Criminological Research. Understanding Qualitative Methods*. Thousand Oaks: Sage.
- Oberwittler, Dietrich. 2007. „Social Exclusion and Youth Crime in Europe.“ Pp. 24–44 in Kauko Aromaa (ed.): *Penal Policy, Justice Reform, and Social Exclusion*. Helsinki: Academic Bookstore.
- Odbor sociálních věcí Magistrátu města Havířova. 2012. *Koncepce prevence kriminality na léta 2012–2015 v Havířově*. Havířov: Magistrát města Havířov.
- Odbor sociálních věcí Magistrátu města Havířova. 2009. *Mapování potřeb příslušníků romského etnika na základě řízených rozhovorů mezi obyvateli městské části Havířov – Šumbark*. Havířov: Magistrát města Havířov.

- Okely, Judith. 2012. *Anthropological Practice. Fieldwork and the Ethnographic Method*. London: Berg.
- Padilla, Felix M. 1992. *The Gang as an American Enterprise*. New Brunswick: Rutgers UP.
- Radostný, Lukáš – Bolf, Štěpán. 2005. *Závěrečné zprávy z výzkumu. Analýza situace romských sociálně vyloučených enkláv ve Středočeském kraji*. Praha: Člověk v tísni.
- Růžička, Michal. 2006. *Deskripce a analýza problematiky sociální exkluze v Plzni*. Praha: Člověk v tísni.
- Růžička, Michal – Vašát, Petr. 2011. „Základní koncepty Pierra Bourdieu: pole – kapitál – habitus.“ *AntropoWebzin* 2, 2011: 129–133.
- Sandberg, Sveinung. 2008. „Street Capital. Ethnicity and Violence on the Streets of Oslo.“ *Theoretical Criminology* 12, 2008, 2: 153–171.
- Sandberg, Sveinung – Pedersen, Willy. 2009. *Street Capital. Black Cannabis Dealers in a White Welfare State*. Bristol: Policy Press.
- Scheffel, David. 2005. *Svinia in Black & White. Slovak Roma and Their Neighbours*. Toronto: Toronto UP.
- Shaw, Clifford – McKay, Henry H. 1929. *Delinquent Areas*. Chicago: University of Chicago Press.
- Socioklub. 2009. *Sociální past. Situační analýza sociálně vyloučených lokalit na území města Litvínova se zaměřením na sídliště Janov*. Praha: Socioklub.
- Sociotrendy. 2011. *Situační analýza vybraných sociálně vyloučených lokalit v obci Havířov*. Olomouc: Sociotrendy.
- Squires, Peter – Lea, John. 2012. *Criminalization and Advanced Marginality. Critically Exploring the Work of Loïc Wacquant*. Bristol: Policy Press.
- Strauss, Anselm L. 1987. *Qualitative Analysis for Social Scientists*. Cambridge: Cambridge UP.
- Suttles, Gerald D. 1968. *Social Order of the Slum. Ethnicity and Territory in the Inner City*. Chicago: University of Chicago Press.
- Sýkora, Luděk – Temelová, Jana (eds.). 2005. *Prevence prostorové segregace*. Praha: Ministerstvo pro místní rozvoj ČR.
- Šimíková, Iva – Vašečka, Imrich (eds.). 2004. *Mechanismy sociálního vyčleňování romských komunit na lokální úrovni a nástroje integrace*. Brno: Barrister & Principal.
- Thomas, Gary – James, David. 2006. „Reinventing Grounded Theory: Some Questions about Theory, Ground and Discovery.“ *British Educational Research Journal* 32, 2006, 6: 767–795.
- Thrasher, Frederic. 1927. *The Gang. A Study of 1313 Gangs in Chicago*. Chicago: University of Chicago Press.
- Timmermans, Stefan. – Tavory, Iddo. 2007. „Advancing Ethnographic Research through Grounded Theory Practice.“ Pp. 493–512 in Antony Bryant – Kathy Charmaz (eds.): *The SAGE Handbook of Grounded Theory*. Thousand Oaks: Sage.
- Topinka, Daniel – Janoušková, Kateřina (eds.). 2009. *Výzkum rizikových faktorů souvisejících s existencí sociálně vyloučených romských lokalit ve městě Přerově*. Ostrava: SocioFaktor.
- Tošner, Michal et al. 2010. „Materiální past. Geneze sociálního napětí v lokalitě Litvínov – Janov ve vztahu k privatizaci bytového fondu.“ *AntropoWebzin* 7, 2010, 1: 5–16.

- Toušek, Laco. 2007. *Sociální vyloučení a prostorová segregace*. Plzeň: Centrum aplikované antropologie a terénního výzkumu. Dostupné z http://www.antropologie.org/publikace/44-prehledove-studie/143-socialni-vyloueni-a-prostrova-segregace#_ftn1 [cit. 2013-10-16].
- Vaňková, Markéta. 2008. „‘Systém brána‘ aneb Jak přispívá policie k reprodukci sociálního vyloučení.“ Pp. 125–30 in Marek Jakoubek – Lenka Budilová (eds.): *Romové a Cikáni – známi i neznámi*. Voznice: Leda.
- Venkatesh, Sudhir A. 2009. *Gang Leader for a Day. A Rogue Sociologist Takes to the Streets*. London: Penguin Press.
- Venkatesh, Sudhir A. 2006. *Off the Books. The Underground Economy of Urban Poor*. Chicago: Harvard UP.
- Venkatesh, Sudhir A. 2000. *American Project. The Rise and Fall of a Modern Ghetto*. Chicago: Harvard UP.
- Vigil, James D. 2003. „Urban Violence and Street Gangs.“ *Annual Review of Anthropology* 32, 2003: 225–242.
- Vigil, James D. 2002. *A Rainbow of Gangs. Street Cultures in the Mega-City*. Austin: University of Texas Press.
- Vigil, James. D. 1988. *Barrio Gangs. Street Life and Identity in Southern California*. Austin: University of Texas Press.
- Wacquant, Loïc. 2013. „Marginality, Ethnicity and Penalty in the Neoliberal City. An Analytic Cartography.“ *Ethnic & Racial Studies* 2013 (v tisku). Dostupné z loicwacquant.net/assets/Papers/MARGINALITYETHNICITYPENALITY-Article-ERS.pdf [cit. 2013-10-16].
- Wacquant, Loïc. 2009. *Punishing the Poor. The Neoliberal Government of Social Insecurity*. Durham: Duke UP.
- Wacquant, Loïc. 2008. *Urban Outcasts. A Comparative Sociology of Advanced Marginality*. Cambridge: Polity Press.
- Wacquant, Loïc. 2002. „Scrutinizing the Street. Poverty, Morality, and the Pitfalls of Urban Ethnography.“ *American Journal of Sociology* 107, 2002, 6: 1468–1532.
- Wacquant, Loïc. 1999. *Les prisons de la misère*. Paris: Éditions Raisons d’agir.
- Williams, Paul D. (ed.). 2008. *Security Studies. An Introduction*. London: Routledge.
- Wilson, William J. 1987. *The Truly Disadvantaged*. Chicago: University of Chicago Press.
- Wilson, William J. – Chaddha, Anmol. 2009. „The Role of Theory in Ethnographic Research.“ *Ethnography* 10, 2009, 4: 549–564.
- Wirth, Louis. 1928. *The Ghetto*. Chicago: The University of Chicago Press.
- Whyte, William F. 1965. *Street Corner Society. The Social Structure of an Italian Slum*. Chicago: University of Chicago Press.
- Wyn Jones, Richard. 1996. „‘Travel without Maps.’ Thinking about Security after the Cold War.“ Pp. 196–218 in M. Jane Davis (ed.): *Security Issues in the Post-Cold War World*, Cheltenham: Edward Edgar.
- Yablonsky, Lewis. 1966. *The Violent Gang*. New York: Macmillan.
- Young, Jock. 1999. *The Exclusive Society. Social Exclusion, Crime, and Difference in Late Modernity*. London: Sage.